

СУБЕКТИВНО ПРАВО И ПРАВООТНОШЕНИЕ

Теории за субективното право

Естественоправна теория. Тя разглежда правото като морално качество, гарантирано от принуда, което дава възможност отделният човек да извършва оправдани (справедливи) действия. Субективното право не е абстрактна категория – то включва свободата на индивида да извършва действия основани на тяхната морална оправданост

Теорията за субективното право като израз на воля. Тя има за свое основание концепцията, че отделният индивид се реализира в обществото чрез своята воля. Обективното право е средство за реализацията на волята на отделния индивид по пътя на нейното ограничаване и съгласуване с волите на останалите индивиди, а субективното право е израз на воля.

Теорията за субективното право като правно защитен интерес. Според нея при упражняването на всяко субективно право присъства интереса на неговия титуляр, докато самият той като субект на правото не винаги притежава зряла психическа воля.

Теорията за субективното право като свобода. (Английска) Субективното право се разглежда като определена от обективното право свобода на човека да извършва определено действие или да се въздържа от извършване на определено действие.

Теорията за субективното право като отношение. (Континентална) Правото съществува като единство от два порядъка – обективно и субективно, които образуват едно цяло – то е това което физически ни заобикаля и определя нашето поведение. Порядъкът на обективното право се състои от правните норми; порядъкът на субективното право се състои от правните отношения.

Българската теория за субективното право. В. Ганев разглежда субективните права като отношение, но в същото време субективните права имат определен *етически*

(морален) заряд. Този възглед е доминиращ. Изключение е Ц.Торбов, който разглежда субективното право метафизично и приема, че то е „*първоначално образуване на духа*

” Връзката между субективно и обективно право не е причинно-следствена, а връзка на взаимна зависимост, защото обективното право не може да действа и да бъде обяснено без субективното.

След 1944г. субективното право се разглежда като задължително в рамките на правоотношението, което пък се третира като вид обществено отношение. Този подход ограничава понятието за субективното право до една от неговите проявни форми – *притезанието* за определено поведение

Отрицателна теория на Л.Дюги. Тя оспорва съществуването на субективните права като самостоятелна част от системата на правото. Според Дюги съществуването на отделната личност може да бъде схванато и обяснено единствено през призмата на обществото. Идеята за субективното право като присъщо за индивида според него е антисоциална. Той приема, че правните норми действат чрез тяхното конкретизиране в субективни юридически ситуации, които обаче не са създадени от волята на отделните индивиди, а имат обективен произход от изпълняваните от тях социални функции.

Понятие за субективно право

Субективното право е валидно в рамките на определен правен ред индивидуално правило за поведение, приложимо към конкретен правен субект и изразяващо неговия

правен интерес.

Най-същественото качество на субективното право е, че то *представлява правило за поведение* . По своята логическа природа субективното право представлява нормативно съждение.

1.

Субективното право е признато от правния ред, представлява негова интеграл-на част и получава от него юридическа сила – изпълнимост и санкционна защита.

Субективните права *възникват в резултат* на

действието не само на правните норми, а *на правния ред като цяло*

– правни норми, принципи, съществуващи субективни права и т.н. В прецедентните правни системи субективните права по правило получават детайлна формулировка и защита едва със съдебното решение. В континенталните правни системи съдебната практика също утвърждава много субективни права, които изрично не съществуват в правните норми.

Субективните права не са автоматично и безусловно задължително следствие от действието на правните норми, а биват *признавани чрез тяхното съгласуване и обосноваване с правния порядък*. Юридическата сила на субективното право се установява чрез проверка на условията (фактите) и съвместимостта му с правния порядък. Следователно нито правните норми, нито субективните права са „първични“ в правото, защото и едните и другите представляват правила за поведение, изпълняващи различни функции. Субективните права не са „вторични правни последици“ (както твърди В.Ганев). Те се създават по начин да бъдат съвместими с целия съществуващ правен ред. Представляват равностойна и активна част от него.

2.

Субективното право е приложимо към конкретен правен субект. Той обаче не е негов „собственик“ или „титуляр“. То е правило за поведение от

оправомощаващ тип

, индивидуално приложимо към субекта, което регламентира действия, които той да извърши в бъдеще. Субектът на правото трябва да се съобрази с предписаните от субективното право действия само в случай, че го използва. Характеристиката на субективното право като правило за поведение показва наличието на

друг правен субект

, чието участие е необходимо за реализирането му.

3.

Субективното право е израз на правен интерес, който безспорно има фактическо естество. Тук всъщност преминава тънката граница между юридическото и фактическото. По подобен начин правният ред признава за юридическо лице някои форми на материално единство [\[1\]](#). Според нас „правният интерес“ представлява юридическо явление.

Правният интерес съществува в различни форми и в много институти на правния ред. При субективното право „правният интерес“ има конкретни, материални измерения. Субективното право възниква и бива признато от правния порядък, за да задоволи конкретен интерес. Липсата на интерес води до нищожност на правната сделка, което означава несъществуване, липса на сделка и на породените от нея субективни права. Това води до отказ от защита от страна на правния ред (злоупотреба с право.

4.

Субективното право трябва да бъде **разграничено** от юридическите явления, в рамките на които се проявява и действа:

а) **обективното право** – твърди се, че то има „обективна природа“, защото съществува външно и е еднакво за всички правни субекти; а субективното право има „субективна природа“, защото съществува вътрешно, психологически в съзнанието на своя титуляр. В действителност субективното право е признато от правния порядък, част е от този порядък и е общовалидно, в смисъл, че всички правни субекти трябва да се съобразяват с него. Различието между правната норма и субективното право е

единствено в това, че първата има общ характер, а второто – индивидуален. Освен това обективното право е „обективизирано”, записано в обективни източници, а за субективното право това не е необходимо.

б) **правното отношение** – то обединява в едно юридическо и логическо цяло субективното право и юридическото задължение. Във фактическата действителност реализацията на субективното право се осъществява съвместно и с помощта на субективното задължение на друг правен субект. Тази взаимна обвързаност на поведението в някои случаи е особено силна. Правното отношение е юридически и логически модел на връзка между субективните права и задължения, техните титуляри и предмет. В действителност правното отношение не е нещо друго, освен самите субективни права и задължения, разглеждани в тяхната взаимна връзка. Правоотношението не поражда субективните права, нито е някаква предшестваща форма на тяхното съществуване.

в) **фактическото поведение** – това са конкретните действия на титуляра на субективното право в социалната действителност. След като се реализира в социалната действителност, субективното право престава да съществува.

Форми на субективното право

В руската теория Алексеев отрича наличието на форми на субективното право. Според него субективното право е единно и се състои от три правомощия: *право на искане* – възможността на титуляра на субективното право да изисква изпълнението или спазването на юридическото задължение;

право на собствени активни действия

– възможността титулярът на субективното право сам да извършва юридически значими действия.;

притезанието

– възможността да се приведат в действие принудителни действия за реализация на субективното право.

В българската теория Таджер критикува това становище като разграничава субективните права на

три основни вида:

– *притезателни* – то има за предмет действие или бездействие на определено лице

секундарни

– *непритезателни* –

други непритезателни

Тъй като съществуват различни принципни различия при действието на субективното право в юридическия живот, поради което е наложително да бъдат разграничавани различните негови форми, които се означават и с различни *термини*.

Критерии, на основата на които разграничаваме различните форми на субективното право, са *видът на интереса*, който субективното право може да изразява, и *характерът* на субективното право като правило за поведение.

1.

Притезанието за определено поведение най-често възниква чрез договор, защото по този начин практически най-лесно се постига съгласуването на притезанието на едната страна и съответстващото на нея юридическо задължение на другата. Но притезателните субективни права могат да възникнат и от ред други юридически факти. Най-важна характеристика на притезанието като форма на субективното право се състои в това, че изискването е за *конкретно действие*. Следователно субективни права, които НЕ СА самоизпълними, нямат характера на притезания.

Юридическо задължено лице може да бъде не само частно лице, но и публична институция или държавен орган, като властта, с която те разполагат, не е основание да откажат изпълнението на дължимото поведение.

2.

Способността, възможността на правните субекти да извършват конкретни правни действия има предварителен характер, а нейното съществуване представлява необходимо условие за възникването на останалите форми на субективно право. Освен това, тя не може да се определя свободно от страните, защото представлява субективно право от публичен порядък, ето защо тя трябва да отговаря на определени стандарти. Въпреки че е типично субективно право, способността за извършване на правни действия е типова и се определя от критерии, посочени в закона (възраст, психично здраве).

Интересът, който е в основата на упражняването на тази форма на субективното право, е също конкретен и принадлежи на самия субект. Той е в същото време и от публично естество, защото правният порядък осигурява еднакви условия не само за действието на правните норми, но и за упражняването на субективните права.

Субективното право като възможност се изразява в обща и абстрактна възможност за извършване на бъдещи правни действия, които ще имат правен ефект само в патримониума на титуляра на това субективно право.

3.

Правната власт се състои във възможността титулярът на субективното право да извърши определено едностранно действие на създаване, промяна или прекратяване на субективни права и задължения, които са част от патримониума на друго лице, а последният е длъжен да приеме правните резултати от тези действия. Властта възниква в определени случаи, детайлно регламентирани от правния порядък, поради което се нарича правна. Съществуват два основни случая, при които субективното право има характера на правна власт: преобразуващите права и представителството

а) **Преобразуващите права** имат за свой предмет вече съществуващи субективни права и задължения - те биват променени, прекратявани или на тяхно място възникват нови.

Преобразователното право се упражнява чрез едностранно волеизявление от неговия титуляр, а правният ефект настъпва незабавно, без да е необходимо съдействието на задълженото лице и нито то, нито трети лица могат да попречат на упражняването на преобразователното право.

Функционално преобразуващото право възниква в случаите, когато е налице надлежно възникване или изпълнение на първичното субективно право. Юридическо задълженото лице или упражнява надлежно възникнало право, или не оказва съдействие при изпълнение на вече възникнало първично право. Интересът на титуляра на вторичното субективно право произтича от това първичното право да бъде упражнявано по надлежен начин.

Първата хипотеза обхваща случаи на *унищожаемост*, предвидени в редица отрасли на правото, когато е налице начален недостатък в правопораждащия правен акт.

Втората хипотеза обхваща случаите на *неизпълнение*

на редовно възникнали първични субективни права и задължения. В този случай за титуляра на първичното субективно право възниква възможността да иска тяхното изменение или прекратяване.

Третата хипотеза

обхваща случаите, при които първичните права не са породени или са унищожавани. В този случай упражняването на секундарното право води до

пораждането

на първичното право или до

санирането

му.

б) **При представителството** представителят има правото да извършва правни действия от името и с непосредственото действие за представлявания като представителната власт се реализира в извършване на правни сделки от представителя. По силата на представителното субективно право правните последици на извършваните сделки преминават направо в патримониума на представляваното лице като последното е длъжно да приеме тези резултати.

4.

Правната свобода като форма на субективно право се реализира от титуляра на субективното право чрез лични действия, като реализацията не изисква съдействие от друго лице. Липсва изискване за някакво специално поведение от страна на обществото. Тази форма на субективно право трябва внимателно да се разграничава от „свободата”, която е налице при правно ирелевантните отношения, при които свободата се изразява в това, че правото не се интересува от едно определено действие или поведение. При правната свобода човек е свободен да избира конкретни варианти на поведение в рамки, определени от правната система.

Юридическо задължение

Юридическото задължение е валидно в рамките на определен правен ред индивидуално правило за поведение, което един конкретен правен субект трябва да следва по отношение на друг правен субект, за да задоволи неговия правен интерес.

За разлика от субективните права при юридическото задължение модалността на правилото за поведение е от *задължаващ тип*. Задълженото лице няма право да преценява дали да изпълни, или не юридическото задължение.

Втората особеност

е, че предписваното от юридическото задължение е във всички случаи за строго определено поведение.

1.

Юридическото задължение може да възникне само като резултат от поведение, което е съобразено с изискванията на правните норми, за разлика от *юридическата отговорност* и *юридическата обвързаност*, които възникват като последица от поведение, което *не е съобразено* с изискванията на правните норми.

Юридическа отговорност. Тя възниква по повод на осъществено от конкретен субект правонарушение – виновно неправомерно юридическо действие, и се състои в

понасяната от правонарушителя правна санкция. Юридическата отговорност може да бъде реализирана само чрез действията на компетентните държавни органи. Субектът на юридическата отговорност притежава процесуални субективни права и юридически задължения в процеса на реализация на юридическата отговорност.

Юридическа обвързаност. Тя е налице при юридически ситуации, които възникват в резултат на правомерни юридически действия на субектите на правото, но не са желани от тях. Такива са случаите на неоснователно обогатяване, водене на чужда работа без пълномощие и др. При юридическата обвързаност правилото за поведение произтича не от желанието или намерението на конкретни правни субекти, а от възприетите от правната система *принципи на разпределение на риска*. Правилото възниква, без да е желано от субектите, към които е приложимо.

2.

Субективното право и юридическото задължение се намират в **определена връзка** помежду си. В теорията на правото преобладава становището, че те дори *не могат да съществуват самостоятелно*

В действителност пълно съответствие и съгласуваност съществува единствено при една форма на субективното право – *притезанието* [2]. При реализацията на останалите форми на субективното право е трудно да се открие кореспондиращо юридическо задължение.

Способността (възможността) на един правен субект да извършва определени правни действия като субективното право не е насочено към определен друг правен субект, а към правния ред като цяло. По аналогичен начин правната власт да бъдат пораждани *правни промени в чужда правна сфера* без съгласието на титуляра също има за адресат правния ред, който ги приема и зачита. Всички правни субекти имат задължението да приемат и зачитат правните промени, т.е. това задължение има общ характер, а не индивидуален.

Когато титулярът на субективното право упражнява *правна свобода* да извършва правнорелевантни действия, останалите правни субекти единствено трябва да изпълняват юридическото задължение да не вредят другиму. Няма корелативно

юридическо задължение на конкретен правен субект, а на нея отговаря общото задължение на всички останали правни субекти.

Видове субективни права

Разграничението на субективните права има голямо практическо значение. Когато се работи със субективни права принципно важно е да се определи субективното право по неговите основни критерии.

1.

Съобразно кой от правните субекти осъществява субективното право се субективните права се разделят на:

- *самоизпълними* – титулярът може да осъществи своето субективно право без да е необходимо за това съдействието на един определен правен субект. Такива са правната власт и правната свобода.

- *несамоизпълними* – тяхното осъществяване е възможно единствено чрез поведението на определен насрещен субект. Типичен пример е притезанието [\[3\]](#).

В случай на неизпълнение титулярът на субективното право трябва да търси съдействие от държавните органи и да упражни *правна принуда* за осъществяване на правото си.

2.

В зависимост дали правният интерес, който е част от субективното право, може да бъде

парично оценен се оформят:

Имуществени субективни права

Те притежават стойност и цена, която е основата на стоковата размяна. Чрез своята цена имуществените права могат да бъдат приравнени. Субективните права, които са предмет на пазарна размяна, притежават редица допълнителни свойства, те могат да бъдат отделяни от правния субект. Това е свързано с тяхната прехвърлимост. Те са делими права; и се погасяват по давност: ако едно имуществено субективно право не бъде упражнено в течение на определен период от време, то се погасява възможността да бъде търсена съдебна защита при осъществяването му. Имуществените субективни права образуват патримониума на този правен субект.

Имуществените права се делят на **вещни** и **облигационни**.

Вещните субективни права изразяват свободата на субекта да упражнява фактически и правни действия върху определени вещи. Субективното право е съставено от *два елемента*
– субект и обект на правото.

Облигационните субективни права представляват възможност едно лице, наречено *кредитор*, да изисква от друго лице, наречено *длъжник*, извършването на определени действия или въздържане от такива. Тук отношението е между *два субекта* на правото. Субективното право е притезателно.

Това разграничаване на вещни и облигационни субективни права е начинът на тяхната защита. Вещните права са абсолютни и тяхната защита обхваща извършването на правни действия по отношение на всички други правни субекти. Облигационните права са относителни и тяхната защита обхваща извършването на правни действия срещу строго определени субекти.

Патримониумът (имуществото) представлява явление преди всичко на частното право. Той е понятие, чрез което ние описваме юридическата персоналност на правния субект в частното право. Така както правосубектност, така всеки правен субект притежава патримониум. Патримониумът е принципно отношение между субектите на правото и правния ред. Когато характеризираме един правен субект то това става чрез неговите правосубектност и патримониум. Те могат да бъдат само в единство.

В правния живот ние ги разглеждаме заедно:

-Само правни субекти могат да имат патримониум.

-Всеки правен субект има патримониум и патримониумът не съществува без правен субект.

-Патримониумът може да е отрицателна величина.

-Патримониумът и правният субект възникват заедно и се прекратяват с прекратяването на правния субект.

Неимуществени субективни права

Те са пряко свързани със субекта на правото! Упражняването на тези субективни права строго лично, то трябва да бъде извършено чрез лични действия, не е възможно пълномощие на неимуществено субективно право.

3.

В зависимост от *отрасъла на обективното право* субективните права биват конституционно правни, административно правни и т.н. Значението на това разграничение е в това, че всеки правен отрасъл се отличава със специфични методи на правното регулиране. Тази специфика оказва голямо значение върху упражняването на субективните права. В *публичното*

право

свободата на волята, характерна за субективните права, е ограничена.

Частното право

се характеризира със значително по-голяма свобода; съществуват и различия при процедурите.

Защита на субективното право

Субективното право би могло да бъде реализирано доброволно и да изпълни своето социално предназначение. Възможно е обаче то да бъде оспорено, нарушено или да не бъдат реализирани доброволно действията, които то предвижда. В тези хипотези е наложително субективното право да бъде защитено. Правната система съдържа различни хипотези, при които се осъществява тази защита.

Защита на субективното право са тези действия на титуляра, които са насочени към неговото установяване, запазване и реализиране. Защитата на субективното право зависи от две предпоставки: форма на субективното право и форма на неговото нарушение. Съществуват две основни форми на защита на субективното право:

1.

Защита на конкретните субективни права. Тя притежава особености при различните форми на субективното право:

- *правно притезание* – представлява искане за определено поведение към определено лице. В противен случай титулярът може да защити субективното право чрез осъдителен иск, а в случай, че няма интерес от изпълнението на субективното право в първоначалния му вид, възможно е той да упражни секундантно субективно право чрез конститутивен иск и да промени вида на притезанието.

- *способността* – представлява начална предпоставка за придобиване на субективни права и задължения, която се упражнява едностранно. Преди нейното реализиране тя не може да бъде нарушавана. В правния ред е установена *оборимата презумпция*, че когато субектите извършват правомерни правни действия, те действат в границите на своята компетентност. Атакува се правното действие, извършено извън правомощието, определено от субективното право.

- *правната власт* - се упражнява също едностранно и изцяло преценка на титуляра на правото. Пример за нейното нарушаване е излизане на представителя извън рамките на представителната власт. Искането за отменяне на тези действия от страна на представляваното лице е в същото време защита на съществуващото представително субективно право.

- *правната свобода* – налице е „не-ограничаване” на титуляра на субективното право от страна на правния ред. Нарушение ще бъде всяка форма на фактическо или правно ограничаване на установената от правния ред свобода.

2.

Защита на правната сфера. Тя има за цел да предотврати засягането на материални интереси и нарушаването на субективни права. Титулярът на субективните права извършва свои собствени активни действия, които сами по себе си са неправомерни, срещу потенциални нарушения, с цел предотвратяване на значително по-големи щети. Тази защита се осъществява в две основни форми: неизбежна отбрана и крайна необходимост; самопомощ.

- *неизбежната отбрана и крайната необходимост* са институти едновременно на наказателното и гражданското право. Дефинициите на тези действия са дефинирани в наказателното право, където са уредени и техните наказателноправни последици. В същото време тези действия пораждат и гражданско правни последици. При неизбежната отбрана защитата на правната сфера не води до отговорност за причинените на нападателя вреди, за разлика от крайната необходимост.

- при *самопомощта* едно лице защитава своята правна сфера чрез собствени правомерни действия, които се налага да бъдат извършени неотложно, забавянето им ще ги направи безполезни. Поради това засегнатото лице има правото да извърши действията лично, а не да търси помощта на компетентните органи [4]

1
Не е налице непосредствено противоправно нападение, нито непосредствена опасност за увреждане на интереси. Самопомощта се различава и от самоуправството, при което е налице осъществяване на собствени права, но не по установения ред.